

PRIMERI DOBRE PRAKSE PRI DELU Z ROMI NA MADŽARSKEM

POROČILO S POTOPISOM

UVOD

Tridnevnega strokovnega obiska na Madžarskem sem se udeležila konec oktobra skupaj s predstavniki različnih institucij v Sloveniji, ki se med drugim zavzemajo tudi za boljšo kvaliteto življenja Romov. Srečanje sta organizirala Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela iz Ljubljane (DRPPD) in *Partner's Hungary* iz Budimpešte. Zbrala se nas je pisana družčina – pet Romov iz Krškega, Novega mesta, Črnomlja, predstavnici DRPPD, predstavnik občine Krško, učiteljici romskih otrok iz OŠ Leskovec pri Krškem, predstavnica Pravno informacijskega centra iz Ljubljane in podpisana z VSSD. S šoferjem Boštjanom, ki je obvladoval vožnjo z minibusom, smo hitro, a varno prispeli v Pecs, kjer smo se namestili v udobne hotelske sobe. Stroške prenočevanja in hrane sta velikodušno krila organizatorja obiska. Naš organizacijski vodja in prevajalec je bil mladi Viktor, ki je rojen v bivši Jugoslaviji in odlično govori madžarsko, saj že deset let biva v Budimpešti. Hitro smo se ujeli, začutili skupno vez in spomine na stare čase v skupni državi.

PARTNER'S HUNGARY

Partner's Hungary je nevladna organizacija, ki jo finančno podpirajo številne madžarske in tuje civilne organizacije (*Levi Strauss Foundation, Regional Environmental Centre, Public Foundation for the Hungarian Gypsies*, kanadska ambasada, fundacija Soros, *United States Institute for Peace* ...). Njihova primarna naloga je reševanje konfliktov v vsakdanji praksi demokratične družbe, vzpostavljanje novih družbenopolitičnih struktur, izvajanje izobraževalnih programov, raziskovanje. Velik pomen posvečajo civilni družbi in njenemu prispevku k skupnosti. Fundacijo je leta 1994 ustanovila ameriška nevladna organizacija *Partners for Democratic Change* in ima pred-

stavnike v številnih vzhodnoevropskih državah (na Poljskem, Češkem, Slovaškem, v Bolgariji, na Hrvaškem ...). Deluje v podporo demokracijam, ki so preživele politično tranzicijo. Njihovo delovanje je osredotočeno na sodelovanje z lokalnimi skupnostmi, manjšinskimi samoupravami (o tem v nadaljevanju), manjšinskimi in mednarodnimi organizacijami. Že nekaj let izvajajo številne programe v prid romski skupnosti na Madžarskem (izobraževanje, svetovanje, zastopanje). Med zaposlenimi v fundaciji je tudi Rominja, študentka ekonomije, katere glavna naloga je delo z romskimi ženskami in njihovimi družinami, hkrati pa je tudi predsednica odbora za romsko tematiko.

OBISKI INSTITUCIJ

Trije dnevi so v dobri družbi minili hitro in prijetno, a tudi naporno. Cele dneve smo izkoristili za ogled številnih šolskih, izobraževalnih, socialnih, delavskih ustanov, še zlasti pa smo bili impresionirani nad ustanovami, ki jih vodijo Romi sami.

CENTER ZA DELO V PECSU

Sprejela sta nas predstavnika centra in nam predstavila socialno politični položaj v 80-tih na Madžarskem, ko so se pričele spremembe družbenopolitičnega sistema. V času socializma je bila stopnja brezposelnosti zelo nizka, tudi večina Romov je bila zaposlenih. V okrožju mesta Pecs je prevladovala težka industrija z rudniki, kjer so bili z delom preskrbljeni izključno moški, ženske pa so se zaposlovale v proizvodnih tovarnah s tekstilom ipd., katerih izdelki so bili del cenene ponudbe na socialističnih trgih. Romi so bili že takrat prikrajšani, saj so bili v primerjavi z drugimi ne-kvalificiranimi delavci dosti slabše plačani. Po spremembi družbeno-politične ureditve so vsi upali na boljše čase. Tudi Romi so v novi družbi

videli priložnost zase, da bi se sami bolj aktivno vključevali v sfero javnega. Leta 1993 je na Madžarskem prevladalo stanje globalne brezposelnosti. Romi in ženske so bili pri zaposlovanju deležni sistemske diskriminacije, saj jih je bilo v tistem času med brezposelnimi največ. Romi so se ponovno zatekli v stare tradicionalne obrti, kot so kovaštvo, predelava lesa, izdelovanje košar ipd. Sredi 90-tih so na Madžarskem izvedli obširno raziskavo o položaju Romov, ki je le potrdila domneve o njihovem nizkem socialnem in ekonomskem položaju. Med njimi je vladala velika revščina, saj njihovi izdelki niso našli prostora na trgu. Romi so bili najštevilnejši prejemniki socialne denarne podpore. Kot že rečeno, je med letoma 1990 in 1993 stopnja brezposelnosti na Madžarskem dosegla vrh – v treh letih je ostalo brez dela 2 milijona ljudi, pri čemer so bili Romi v večini.¹

Bivalne razmere Romov na Madžarskem so zelo slabe. Za primerjavo smo izvedeli, da tri četrtnine Madžarov živi v mestih, pri Romih pa je slika ravno obratna, kar tri četrtnine jih živi na podeželju. Zanimalo me je, ali imamo čas obiskati kakšno od romskih naselij, vendar nam organizatorji obiska niso imeli namena kazati nečesa, na kar niso ponosni. Romske vasi so zelo majhne, cestne povezave so slabe, poti v romskih naseljih se tam tudi končajo, ne vodijo nikamor. Zdravstveno stanje Romov na Madžarskem zbuja skrb. Povprečna življenjska doba Madžarov je desetletje krajša od evropskega povprečja, Romi pa živijo še 15 let manj od Madžarov. Torej je povprečna življenjska doba madžarskih Romov kar za 25 let nižja od evropskega povprečja. Center veliko dela na vodenju programov ozaveščanja Romov o čim bolj zdravem načinu življenja glede na razmere, v katerih živijo. Izobrazbena raven je še vedno nizka. Raziskava je pokazala, da stokrat več Neromov nadaljuje izobraževanje na fakultetah kot pa Romov. Seveda nizka stopnja izobrazbe vpliva na nizko stopnjo zaposlenosti Romov, vendar se slika počasi izboljšuje. Center za delo v Pecu je samoiniciativno pričel izobraževalne programe in programe zaposlovanja Romov. Njihova strategija dela temelji na principu prenosa znanj nazaj v romsko skupnost. To pomeni, da Romi, ki se udeležijo programov izobraževanja in usposabljanja, svoje znanje v vlogi t. i. neformalnega učitelja in vodje prenesejo nazaj v svoje okolje in vodijo programe v svojem okolju.

Na Madžarskem je leta 1993 parlament sprejel ustavno spremembo, ki prepoznava in sprejema

skupne pravice manjšin. Manjšinam na Madžarskem (romska, srbska, hrvaška, avstrijska) je omogočeno ustanavljanje lokalnih manjšinskih samouprav. S sprejetjem te spremembe je Madžarska postala prva izmed bivših socialističnih držav, ki omogoča manjšinam uveljavitev znotraj nacionalnih meja z vzpostavitvijo novih lokalnih in tudi državnih manjšinskih struktur.² Vsak izmed petih članov lokalne manjšinske samouprave ima svojo funkcijo – na področju izobraževanja, političnega zastopanja, sociale, zaposlovanja in kulture.

Na Centru za delo je Rome iz Slovenije zanimalo, kako jim je uspelo dvigniti raven zaposlovanja Romov. V Sloveniji namreč že zavodi za zaposlovanje odslovijo Rome, saj delodajalci že vnaprej postavijo pogoj, da ne bodo zaposlili Roma. Odgovor direktorice je bil dokaj enostaven. Romom, ki se izobrazijo in usposobijo na Centru, zagotovijo in najdejo delovno mesto, kar je tudi njihova osnovna naloga – posredovanje delovnih mest. Romi se zaposlijo v lokalni manjšinski vladi, v tovarnah ipd. Finančno pomagajo tudi Romom pri spodbujanju samozaposlovanja, jim ponujajo izobraževanje na tem področju. Eno takih samostojnih podjetij smo pozneje tudi obiskali.

ROMSKI CENTER ZA KULTURO IN SPLOŠNO IZOBRAŽEVANJE V PECSU

Center je bil ustanovljen leta 1989 na pobudo civilnih iniciativ. Danes šteje 800 članov in sodeluje z več kot sto organizacijami in združenji v regiji. Primarni cilj centra je vzpostavitev političnih, kulturnih in izobraževalnih pogojev za Rome iz regije. Kmalu so člani centra ustanovili tudi Romski studio umetnosti, ki danes združuje romske umetnike, katerih na območju Baranye ni malo. Organizirajo številne razstave izdelkov, izdajajo ilustrirano revijo. Združenje tudi finančno podpira umetnike (nakup materiala), saj so mnogi Romi v finančni in socialni stiski. Vsako leto štipendirajo mladega romskega umetnika, ki osvoji prvo mesto na tekmovanju za najboljši umetniški izdelek. Sodelujejo pri organiziranju romskih obrti (pletenje košar, izdelovanje žlic) in razstavljajo izdelke. Ustanovili so tudi druga združenja – Klub romsko-madžarskega prijateljstva, Romski metodološki center, romske folklorne skupine, glasbene in plesne skupine, Klub srednješolske romske mladine, poletne tabore, izdali so Biblijo v romskem jeziku, razne zbirke pesmi, zgodbic,

od leta 1998 pa letno prirejajo Spomladanski festival Romov iz Baranye. Center financirajo številne nizozemske fundacije in občina Pecs. Združenje je vzpostavilo vez in izmenjavo tudi z ostalimi manjšinskimi skupnostnimi centri. Eden takih je leta 1995 ustanovljena Služba za spodbujanje pravnih pravic in interesov, ki ponuja Romom pravno pomoč, pravno zastopništvo.

ETNIČNA GIMNAZIJA IN DIJAŠKI DOM GANDHI V PECSU

Etnična gimnazija je bila ustanovljena leta 1994 z namenom izobraževanja mladine, ki je odprta za nova znanja in čuti močno vez do svoje skupnosti in materinščine, jim omogočiti kvalitetno izobrazbo, kot so jo deležni njihovi neromski vrstniki, hkrati pa jim omogočiti šolanje v šoli po sorodnih programih ostalih manjšinskih šol na Madžarskem. Šolanje traja 4 ali 6 let s poudarkom na učenju jezikov. Po programu za etnične manjšine se lahko učenci učijo obeh jezikov, ki jih govorita romski manjšini na Madžarskem.³ V tem šolskem letu obiskuje gimnazijo 232 Romov, ki imajo možnost bivati v bližnjem dijaškem domu. Ta ima ustrezno opremljene prostore za šolske in izvenšolske dejavnosti (športna dvorana, računalnica, knjižnica, soba za izdelovanje tradicionalnih romskih izdelkov). Leta 2000 je maturirala prva generacija gimnazije, polovica od teh se je vpisala na različne fakultete. Gimnazija zaposluje tudi dve socialni delavki, ki skrbita za socialno prikrajšane družine učencev in jim po potrebi pomagata.

FAKULTETA V PECSU

Ogledali smo si fakulteto, ki je edini primer fakultete na Madžarskem z oddelkom za romologijo.⁴ Na oddelku so zaposlene profesorica in tri učiteljice, izmed katerih je ena Rominja, ki poučuje študente romski jezik in slovnico. Na tem oddelku se vsi študenti učijo romščine (ne glede na svojo etnično pripadnost), tako da na koncu obvladajo vsaj osnove. Oddelek ima stik s 40 romskimi študenti, ki študirajo na različnih smereh na tej fakulteti. Pred štirimi leti, ko se je oddelek ustanovil, se je večkrat dogajalo, da so se Romi že na začetku študija prestrašili obveznosti in velikega mesta ter prenehali študirati. Sedaj so jim v oporo starejši

romski in neromski vrstniki v organizirani podporni skupini. Vsem Romom na oddelku za romologijo tajnica, ki je tudi sama Romka, že pred vpisom na fakulteto da številne informacije o študiju, bivanju, štipendiranju (vsi Romi, ki so se vpisali na fakulteto, prejemajo državno štipendijo ali štipendijo iz fundacije Soros). Oddelek poskrbi tudi za informiranje romskih srednješolcev po državi o pomenu in možnostih študija. Že dve leti pred koncem srednje šole pričnejo programe informiranja romskih dijakov in njihovih družin o študiju. Na oddelku smo se pogovarjali v prostorih knjižnice, pri čemer sem bila impresionirana nad založenostjo knjižnih polic z izdajami v romskem jeziku. V oči mi je padel Saint-Exuperyjev *Mali princ* (meni najpristrčnejša knjiga) v romščini. Veliko del je prevedenih, nekaj pa je tudi romskih avtorjev pesmi, zgodb. Študentom je v pomoč romsko-madžarski slovar. Veliko knjig v romščini je tudi po drugih šolah v državi.⁵

Zanimalo me je ali je na Madžarskem razširjena segregacija romskih otrok v homogene romske oddelke in osnovne šole s prilagojenim programom, kot je to pogosta praksa v Sloveniji.⁶ Izvedela sem, da se na Madžarskem romski otroci ne šolajo v ločenih oddelkih v rednih osnovnih šolah, so pa pogosto deležni nižjih kriterijev in zato ob koncu šolanja nimajo enakih možnosti za nadaljevanje šolanja na višji stopnji. Oddelek za romologijo sodeluje tudi z organizacijo Neki. Vsako leto na oddelku zberejo zgodbe Romov, ki pričajo o primerih etnične diskriminacije in o drugih kršitvah človekovih pravic. Organizacija Neki objavi zgodbe v knjižni izdaji Bele knjige in jih razdeli po šolskih knjižnicah, fakultetah, organizacijah po državi.

LESARSKO PODJETJE

Odpravili smo se tudi v nekaj kilometrov oddaljen kraj Siklos, kjer nas je pričakal direktor podjetja za predelavo in obdelavo lesa. To je delavnica na obrobju vasi in zaposluje 25 Romov. Je v prvem letu delovanja, zato še vedno deluje s pomočjo finančne podpore fundacije, ki je prispevala pri gradnji in opremlitvi te 60-milijonske naložbe, prav tako pa zaposleni prejemajo finančno pomoč lokalnega Urada za delo in Nacionalnega etničnega fonda. Lokacija in zemljišče sta bila dar občine. Zaenkrat še ne ustvarjajo dobička, saj je proizvodnja lesenih palet in lesenih izdelkov po naročilu

majhna. Sprva so delali celo zastonj. Direktor podjetja, ki je tudi sam Rom, je poudaril pomen takega dela v skupnosti. Plače delavcev so sicer še vedno nizke, saj 50–70.000 forintov mesečno izplača fundacija, ki jih je prva podprla v gradnji. Dobre strani takega projekta zaposlovanja Romov so po besedah vodje firme v tem, da se delavnica nahaja na obrobju vasi, kjer se Romi počutijo bolj domače kot pa v velikem mestu, da se povezujejo tudi s širšo skupnostjo, saj se njihovi proizvodi vračajo v okolje (poleg predelave lesa vaščanom podarjajo neizkoriščene ostanke drevesne skorje, kar je uporabno za kurjavo ali pokrivanje zemlje). V načrtu imajo razširitev programa v izdelavo biobriketov iz drevesne skorje. Preden so začeli delovati, so se spopadali s številnimi težavami in močno konkurenco – 60% površine lokalnega območja pokriva gozd, zato je gozdarstvo in lesarstvo poglavitna panoga mnogih okoličanov. Romi so bili sprva deležni tudi številnih nesoglasij na račun svoje etnične pripadnosti. Kljub temu vztrajajo, saj imajo veliko podporo v romski lokalni samoupravi, ki je most pri pogajanjih s finančnimi viri.

DIJAŠKI DOM

Na drugem koncu majhne vasice že šest let stoji dijaški dom, kjer trenutno prebiva 40 Romov z obrobja mesta Pecs. Dom je bil zgrajen z namenom spodbujanja nadaljevanja šolanja Romov. Na Madžarskem so še pred desetletjem redki Romi obiskovali srednje šole. Ti redki Romi so se srečali z dodatno obremenitvijo – z odhodom od doma. Večina romskih naselij na Madžarskem namreč enako kot v Sloveniji leži na obrobju mest, vasi, ob gozdovih, kjer se končajo ceste. Romi niso vajeni življenja v velikih mestih, zato so jim z izgradnjo dijaškega doma omogočili bolj domače bivanje. Tudi zaposleni v domu so večinoma Romi (kuharice, čistilke, vzgojiteljica), tako da imajo šolarji možnost pogovorov z osebjem v maternem jeziku, kar jim pomeni še večji občutek domačnosti. Dijaki imajo v domu urejene lastne sobe, dnevne prostore, kuhinje, kar jim daje priložnost samostojnejšega življenja. Tedensko se srečujejo na sestankih in si razdelijo obveznosti. Sami urejajo notranjost doma in njegovo okolico. Njihov način bivanja sem razumela kot obliko bivanja v stanovanjski skupini, kot jih poznamo tudi v Sloveniji. Velik pomen dajejo tudi vlogi staršev, pri-

rejšajo mesečna skupna srečanja. Kljub otrokovemu odhodu od doma starši še vedno ohranijo primarno vlogo v procesu socializacije, saj spodbujajo otroke k čim pogostejšemu vračanju v matično okolje. Dijaški dom jim daje le bolj urejene prostore in organizirano učno pomoč. Vzgojitelj, ki nam je predstavil dom, je poudaril, da gre za skupinsko delo dijakov, staršev in vzgojiteljev (v tem zaporedju), z namenom, da otroci končajo šolanje. V šestih letih obstoja tega doma so vsi Romi, ki so živeli v domu, končali srednjo šolo in se zaposlili ali pa vpisali na fakultete. Vendar je treba za tak napredek začeti ozaveščati otroke in njihove starše že zelo zgodaj. Vzgojitelji dijaškega doma že dve leti pred koncem osnovne šole prirejajo za romske družine v osnovnih šolah in romskih naseljih motivacijske projekte za nadaljevanje šolanja njihovih otrok. Dijaški dom finančno podpirajo sredstva iz tujine (nizozemska ambasada, ameriška fundacija Soros), del sredstev pa prejmejo tudi iz nacionalnih fondov, od Ministrstva za šolstvo in Ministrstva za socialo. Slednje jih močno podpira pri plačilu številnih šolskih učbenikov, telovadne opreme, potovanj. Njihov cilj je razširiti mrežo podobnih domov po celi državi, vendar bo za to potrebna stabilnejša finančna podpora.

OBČINA NAGYKANIZSA

Zadnji dan našega obiska na Madžarskem nas je sprejel župan občine Nagykanizsa. Pozdravil nas je z besedami, ob katerih so se Romom iz Slovenije zasvetile oči, da je ponosen na cigansko manjšino v občini. Predstavil nam je politično sliko Romov na Madžarskem in položaj manjšine v občini, v kateri deluje ena od romskih manjšinskih samouprav. Poudaril je, da je zakonodaja podlaga za njihovo delo, vendar je ta mestoma pomanjkljiva.⁷ Kjer je v občinah posluš za Rome bolj sočuten, je finančna podpora večja kot pa drugje, kjer ljudje na položajih, ki imajo moč, ne upoštevajo romske etnične samouprave enakovredno z ostalimi manjšinskimi samoupravami na Madžarskem (srbska, hrvaška, avstrijska). Po podrobnejšem prebiranju madžarskega zakona o manjšinah sem tudi sama ugotovila, da zakon ni pisan na kožo Romom, katerih težave so bolj eksistencialne, socialne in ne toliko kulturne. Predsednica lokalne romske samouprave je poudarila, da v času, ko je sprejela to vlogo, sama kot Romka še ni bila

dovolj izobražena, informirana, sposobna za to vlogo. Večina Romov ni imelo zadostnega znanja za vodenje romske vlade. Luknja v zakonu je tudi nejasno definirano področje financiranja romskih projektov. Zato veliko romskih lokalnih samouprav deluje na podlagi dobrih osebnih odnosov z ljudmi, ki imajo moč odločanja. Finančna podpora posamezne romske lokalne samouprave je torej odvisna od tega, kako so Romi v določeni lokalni skupnosti spoštovani. Tako je lahko podpora v eni občini desetkrat večja kot v drugi.

Nagykanizsa je zgleden primer dobrega in spoštljivega sodelovanja z romsko skupnostjo. Občina jim daje več pravic, kot jih predpisuje zakon o manjšinah. Gre za t. i. pozitivno diskriminacijo. Razvijajo in financirajo programe zaposlovanja za Rome. Romski lokalni samoupravi so odstopili zapuščeno hišo, kjer so Romi uredili prostore sedanjega Družbenega doma, ki smo si ga tudi ogledali, kjer člani romske lokalne samouprave izvajajo svoje naloge.

POVZETEK

Na poti proti domu smo bili še bolj razpoloženi. Ugotavljali smo, v čem se razlikujejo možnosti Romov med tema dvema sosednjima državama. Namesto sklepa navajam nekaj misli, ki smo jih oblikovali skupaj z Romi:

- Podlaga za kakršno koli delovanje, sodelovanje z romsko etnično manjšino je zakonodaja, ki je specifična, pisana na kožo Romom in njihovega načina življenja z upoštevanjem vseh njihovih bivanjskih razsežnosti (jezikovno, bivanjsko, kulturno, zdravstveno ipd.) – v Sloveniji ni nikakršne zakonodaje za Rome, omenjeni so le v sedmih področnih zakonih.⁸ Madžarska črpa precejšnjo finančno podporo iz tujih virov (tuje ambasade, fundacije).

- Poudarek je na skupnosti – projekti so zastavljeni tako, da se izboljšuje življenje v romski skupnosti, da se znanje vrača nazaj v skupnost, zagotavljajo se nova delovna mesta v okolju, kjer živijo Romi.

- Številni so finančni viri iz tujine, o čemer bi lahko tudi Slovenija bolje izkoristila svoj položaj.

Špela Urh

OPOMBE

¹ Danes je populacija prebivalstva na Madžarskem okrog 10 milijonov, od tega okrog 800.000 Romov. To so sicer netočni podatki, saj se ob popisu prebivalstva tako na Madžarskem kot tudi v Sloveniji dogaja, da se vsi Romi ne opredelijo za Rome. Tudi Center za delo ne razpolaga s točnim številom brezposelnih Romov, saj ne vodi ločene evidence, kar imajo za negativno diskriminacijo.

² Poleg lokalne manjšinske samouprave, ki jo sestavlja pet članov, imajo Romi pravico ustanoviti tudi državno manjšinsko samoupravo. Prvo leto po sprejetju ustavne spremembe je bilo izvoljenih 810 lokalnih manjšinskih samouprav na Madžarskem, od tega več kot 400 romskih. Vlada je ustanovila Nacionalni etnični manjšinski fond, s katerim finančno podpira osnovno izobraževanje in usposabljanje manjšin.

³ Na Madžarskem živita dve romski manjšini, ki govorita dva različna dialekta. Ena skupina Romov je madžarska, druga skupina pa prihaja iz Romunije (skupina Bejaš).

⁴ Romologijo je mogoče študirati le po načinu študija A+B, kar pomeni, da mora poleg romologije študent vzporedno študirati še eno smer, lahko pa vpiše študij romologije po diplomii.

⁵ V Sloveniji v večini šolskih knjižnic ni romske literature. V šolskih knjigah in učbenikih Romi kot pripadniki manjšinskega naroda niso omenjeni, čeprav so se na slovenska tla začeli množično priseljevati že v 17. stoletju. Poskusi za učenje materinega jezika med romsko skupnostjo niso naleteli na plodna tla, vsebine, ki bi vključevale romsko kulturo in tradicijo, pa niso del učnih načrtov šol. V učnem programu za osnovne šole ni praktično nobenih z Romi povezanih vsebin. Izjema je učbenik za 7. razred s kratkim tekstom in fotografijo skupine Romov. Romi so v pesmi predstavljeni z negativnim tonom v smislu Rom = tat. Nekaj Romov v Sloveniji je izdalo svoje pesniške zbirke, zgodbe, a so knjigarne s temi deli redko založene.

⁶ V Sloveniji je bilo v šolskem letu 1998/99 v t. i. posebne šole napotenih 10-krat več romskih otrok kot neromskih. Ravnatelj neke prekmurske osnovne šole s prilagojenim programom je izrazil zadovoljstvo nad velikim številom romskih otrok v njegovi šoli, saj bi v nasprotnem primeru morali program zaradi nizkega vpisa opustiti. Rome kategorizirajo v posebne šole najpogosteje z izgovorom, da ne razumejo slovenskega jezika.

⁷ Nova zakonodaja za manjšine na Madžarskem je za sabo pustila tudi številne konflikte. Cilji in sodelovanje med lokalno oblastjo in manjšinami niso jasno definirani. To nekateri občinarji izkoriščajo v prid manjšini, drugi pa v prid večini.

⁸ Za primerjavo navajam podatek o italijanski in madžarski narodni skupnosti v Sloveniji, ki imata urejen status v ustavnem členu in v 41 področnih zakonih.